

РОЗДІЛ 9 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341+124.1:316.774

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS OF RESPONSIBILITY (THEORETICAL ASPECTS)

Забара І.М.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права

*Інституту міжнародних відносин**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблематики міжнародно-правових відносин відповідальності: їх природа, місце і значення у міжнародному праві. Автор узагальнює доктринальні міжнародно-правові погляди і розглядає сучасні положення щодо відносин відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. Автор наводить приклади, що характеризують міжнародно-правові відносини відповідальності в інформаційній сфері.

Ключові слова: міжнародно-правові відносини відповідальності, міжнародно-протиправні діяння держави, міжнародно-правове регулювання, міжнародне право, доктрина.

В статье рассматриваются теоретические аспекты проблематики международно-правовых отношений ответственности: их природа, место и значение в международном праве. Автор обобщает доктринальные международно-правовые взгляды и рассматривает современные положения об отношениях ответственности государств за международно-противоправные деяния. Автор приводит примеры, характеризующие международно-правовые отношения ответственности в информационной сфере.

Ключевые слова: международно-правовые отношения ответственности, международно-противоправные деяния государства, международно-правовое регулирование, международное право, доктрина.

The article deals with the theoretical aspects of the issues of international legal relations of responsibility: their nature, place and significance in international law. The author summarizes the international legal doctrinal views and reviews current regulations on relations of states' responsibility for internationally wrongful acts.

The author notes that global changes, taking place in international relations, affect the condition of international relations, including the international legal relations of responsibility that actually cause the advertency for them. Besides, at present the problem of international legal relations of responsibility is one of the most interesting and unexplored in the context of both common interest of states and global international issues.

The author notes that international legal relations of responsibility are special form of international relations, which in its legal nature have rights and obligations that arise as the result of violation of obligations under international law.

The essence of international legal relations of responsibility is the obligation of the offender to terminate illegal actions, to eliminate or compensate the consequence of the offense and the right of victim to require the execution of mentioned actions and use all lawful means as per mentioned conditions in order to protect his legitimate rights and interests.

The author notes that the below factors influence the international legal relations of responsibility: a) the legal nature and character of international delinquency; b) compensation of damage; c) countermeasures; d) changes in the current subject matter of legal relations of responsibility.

The author adduces examples that characterize international legal relations of responsibility in the information sphere. The author states that the particularities of international legal relations of responsibility in the information sphere causes by the international obligations of states related to the specificity of action of both the media and combating the misuse of information and communication technology and tools in criminal, terrorist and military (military-political) purposes.

Key words: international legal relations of responsibility, international wrongful acts of state, international legal regulation, international law, doctrine.

Характеризуючи тему міжнародно-правової відповідальності варто зазначити, що вона виступає однією із найважливіших, актуальних і, одночасно, доволі суперечливих і складних у теорії і практиці міжнародного права. Пік наукових досліджень з її проблематики, активно розпочатих із середини 20-х років ХХ ст., припав на 70-ті роки. Їй було присвячено численні наукові роботи. З часом проблематика стала актуальною і для ООН, зокрема її Комісії міжнародного права.

Серед проблемних наукових питань постали: концепції міжнародної відповідальності; теоретичні підходи до питань її класифікації на позитивну і негативну, внутрішню і зовнішню, компенсаційну і каральну; співвідношення міжнародної відповідальності і санкцій; визначення суб'єктів права міжнародної відповідальності та кваліфікація їх поведінки, елементів міжнародно-протиправного діяння, порушень міжнародних зобов'язань та багато інших.

Важливим кроком у розвитку міжнародної відповідальності стало прийняття 12 грудня 2001 року Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 56/589, що містила

документ «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» (далі – Статті про відповідальність держав 2001 року) [1]. Фактично цей документ, розроблений Комісією міжнародного права ООН, що став підсумком її роботи за цим напрямком майже за чверть століття, визначив концептуальні засади сучасного рівня розвитку міжнародної відповідальності.

Разом з тим увага, що приділялась проблематиці міжнародної відповідальності, не зменшилась. Окреме місце у ній посіла проблема міжнародно-правових відносин відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що у вітчизняній і зарубіжній науці міжнародного права проблема міжнародно-правових відносин відповідальності розглядалась у широкому комплексі проблем міжнародної відповідальності. В тій чи іншій мірі її дослідженню була присвячена частина теоретичних робіт вітчизняних та іноземних дослідників, серед яких: Р. Аго, Д. Анцилотті, В. Боветт, В. Вадапалас, В. Василенко, Л. Галенська, Ф. Гарсія Амадор, М. Гарсія-Мора, Д. Дума,

Р. Каламкрян, Г. Карелла, Ю. Колосов, П. Курис, М. Лазарев, Д. Левін, І. Лукашук, Ю. Манійчук, А. Мелешніков, М. Митрофанов, Л. Моджорян, К. Наді, А. Нісуке, Е. Пушмін, М. Рагацци, С. Раскалей, Г. Тенекідес, Г. Тункін, Н. Ушаков, М. Фарукшин, С. Черніченко та інші.

Разом з тим, глобальні зміни, що відбуваються у міжнародних відносинах, впливають на стан міжнародних правовідносин, у т. ч. і на міжнародно-правові відносини відповідальності, що власне і пояснює увагу до них. Крім того, проблема міжнародно-правових відносин відповідальності сьогодні виступає однією із цікавих і недосліджених у контексті як спільних інтересів держав, так і глобальних міжнародних проблем.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів міжнародно-правових відносин відповідальності.

Теоретичні питання міжнародно-правових відносин відповідальності, що розглядаються у контексті кількох широких наукових тем – як у темі міжнародної відповідальності, так і у темі міжнародних правовідносин – виступають одними із малодосліджених і складних [2, с. 80; 3, с. 121]. Увага до них у сучасних наукових дослідженнях викликана не тільки зростаючою кількістю і складністю міжнародних правовідносин, у яких беруть участь численні суб'єкти, але й намаганням врахувати ті масштаби і епохальні зміни, що впливають на їх сучасний стан і, як наслідок, віддзеркалюються у міжнародному правопорядку.

У доктрині міжнародного права стверджується, що «соціальна природа міжнародних відносин, а також характер їх суб'єктів визначають особливі якості міжнародно-правових відносин» [3, с. 117]. Таке твердження дає підстави теоретично розмежувати останні і визначити їх за групами, а саме:

1) правовідносини, що засновані на юридичній рівності сторін (характеризуються суверенною рівністю суб'єктів міжнародного права, незалежним один від одного станом, вільним волевиявленням, реалізацією прав власними силами і засобами);

2) правовідносини, що не засновані на юридичній рівності сторін (характеризуються нерівнозначним волевиявленням сторін, порушеннями з боку одного із суб'єктів міжнародного права (наприклад, правовідносини між державами, одна з яких несе відповідальність за агресію щодо іншої; правовідносини між державою і міжнародною організацією, яка застосовує до неї санкції)) [3, с. 117].

Враховуючи запропонований у теорії міжнародного права підхід до класифікації міжнародних правовідносин – за критерієм походження суб'єктивних прав та обов'язків учасників міжнародних правовідносин (В. Шуршалов, В. Буткевич) – правовідносини, що засновані на юридичній рівності сторін, в якості правової основи мають: а) права та обов'язки, які випливають з основних принципів сучасного міжнародного права; б) права та обов'язки, які випливають з міжнародних договорів; в) права та обов'язки, які випливають зі звичаїв міжнародного права; г) права та обов'язки, які є наслідком рішень міжнародних органів (міжурядових організацій, міжнародних судових та арбітражних інституцій); д) права та обов'язки, які є наслідком односторонніх дій учасника правовідносин і згоди на те інших учасників [4; 5, с. 453-454].

Разом з тим правовідносини, що не засновані на юридичній рівності сторін, представляють собою особливий різновид правовідносин, які у якості правової основи мають права і обов'язки, що є наслідком порушення зобов'язань за міжнародним правом. Ці правовідносини у доктрині міжнародного права визначають як міжнародно-правові відносини відповідальності (І. Лукашук). Вони характеризуються наступним.

Міжнародно-правові відносини відповідальності є а) вторинними і б) охоронюваними щодо порушених первинних правовідносин [2, с. 81].

Зауважимо, що у якості первинних правовідносин зазначаються: «усі міжнародно-правові зобов'язання, незалежно від їх походження, від їх джерела. Міжнародні зобов'язання випливають із звичаєвої або договірної норми, із рішень міжнародної організації, міжнародного суду або арбітражу, а також із одностороннього акту суб'єкта» [2, с. 148-149].

У доктрині щодо вторинних – міжнародно-правових відносин відповідальності – визначаються: умови їх виникнення, місце, що вони посідають, та їх властивості. Зокрема, зазначається, що «ці вторинні правовідносини виникають у випадку порушення однією зі сторін обов'язків у первинних правовідносинах» [6, с. 43]. Разом з тим, за правовою природою такі правовідносини, що є вторинними по відношенню до первинних, «виникають у випадку їх порушення автоматично, незалежно від волі сторін» [2, с. 16]. При цьому ці «охоронювані правовідносини є засобом реалізації відповідальності» [2, с. 16].

Визначаючи властиві риси обох груп правовідносин, у доктрині підкреслюється характер взаємозв'язку між ними: «...правовідносини відповідальності, без сумніву, пов'язані із первинними правовідносинами. Зміст первинних визначається характером вторинних. Але при цьому правовідносини відповідальності не змінюють і не відмінюють первинних правовідносин. Вони визначають нові правила і обов'язки сторін, що мають метою реалізацію первинних правовідносин, а якщо це є неможливим, то відшкодування завданої шкоди» [2, с. 16].

У теорії міжнародного права міжнародно-правові відносини відповідальності досліджуються в рамках проблематики міжнародної відповідальності [2] та окремих аспектів проблематики механізму міжнародно-правового регулювання [3]. Характеризуючи їх, І. Лукашук зазначає, що «міжнародно-правові відносини відповідальності представляють центральну ланку у механізмі реалізації відповідальності. Це впливає із самого поняття права міжнародної відповідальності, яке регулює відносини, що породжуються порушенням норм міжнародного права, визначає права і обов'язки, що з них випливають. Зокрема, «термін «міжнародна відповідальність» охоплює усю сукупність нових правовідносин, що виникають за міжнародним правом у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням...» [2, с. 81].

Зміст міжнародно-правових відносин відповідальності складає обов'язок правопорушника припинити протиправні дії, ліквідувати або компенсувати наслідки правопорушення [6, с. 43; 2, с. 81] («прийняти певні негативні наслідки, пов'язані із його діями» [3, с. 121]) і право потерпілого суб'єкта вимагати, як здійснення цих дій [6, с. 43], так і використання усіх правомірних для даних умов засобів у цілях захисту своїх законних прав та інтересів [3, с. 121].

Цілі міжнародно-правових відносин відповідальності полягають у наступному: «а) спонукати правопорушника належним чином виконувати свої обов'язки, що покладені на нього в силу первинних правовідносин; б) надати потерпілій стороні компенсацію за завдану їй матеріальну або моральну шкоду; в) вплинути на майбутню поведінку сторони в інтересах добросовісного виконання нею зобов'язань» [6, с. 43].

Разом з тим, варто наголосити і на кількох принципових положеннях, що значним чином можуть впливати на зміст міжнародно-правових відносин відповідальності. Вони охоплюють питання: юридичної природи і характеру міжнародних правопорушень; впливу міжнародно-правових відносин відповідальності на первинні правовідносини; відшкодування шкоди; контрзаходів; сучасного суб'єктного складу правовідносин відповідальності. Тож, з цього приводу зазначимо наступне.

І. Для характеристики міжнародно-правових відносин відповідальності важливим є врахування юридичної приро-

ди та характеру міжнародних правопорушень. За загальним підходом, міжнародно-правові відносини відповідальності виникають у результаті порушення однією зі сторін свого міжнародно-правового зобов'язання. При цьому, сама наявність правопорушення визначається змістом первинного зобов'язання, з урахуванням його об'єкту, мети і обставин. У теорії міжнародного права, за загальним підходом, визначають два види міжнародної відповідальності, що розрізняють, виходячи із порушених зобов'язань, – відповідальність за звичайне правопорушення (початкове – «делікт»), і відповідальність за серйозне порушення зобов'язань, що випливають з імперативних норм загального міжнародного права (початкове – «злочин»). Тому, у теорії міжнародного права, враховуючи численні запропоновані підходи, питання класифікації правопорушень виступає одним із найважливіших і складних.

Разом з тим відмітимо, що прийняття Статей про відповідальність держав 2001 року внесло корективи, що сприяють єдності у підходах до цього питання. Так, у запропонованих Статтях враховуються як загальноприйняті положення щодо порушень міжнародних зобов'язань (ст. ст. 12-15), так і положення концепції серйозних порушень зобов'язань, що випливають з імперативних норм загального міжнародного права (ст. ст. 40, 41). У доктрині зазначається, що «закріплення у Статтях про відповідальність держав концепції серйозних порушень зобов'язань, що випливають з імперативних норм загального міжнародного права, представляє собою значний крок у прогресивному розвитку цього права. В умовах глобалізації, що посилюється, все більша кількість життєво важливих проблем людства може бути вирішена лише спільними зусиллями держав. Однією з таких проблем є підтримка міжнародного правопорядку, особливо у тій частині, що стосується основних прав держав і людини» [2, с. 277].

2. Істотним для характеристики міжнародно-правових відносин відповідальності є і питання їх впливу на первинні правовідносини – міжнародні зобов'язання.

За загальним правилом, юридичні наслідки міжнародно-протиправного діяння не впливають на обов'язок виконання порушених первинних міжнародних зобов'язань. Така ж позиція відображена і у Статтях про відповідальність держав 2001 року (ст. 29).

У доктрині стверджується, що «питання про збереження зобов'язань, не дивлячись на їх порушення, регулюється не правом відповідальності, а нормами, що регулюють дію відповідних зобов'язань» [2, с. 196]. Першочергове значення для цього питання, на думку І. Лукашука, мають положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, які тільки у випадку серйозного порушення двостороннього договору надають право потерпілій стороні припинити його дію (ст. 60). Але, разом з тим зазначають, що сам по собі факт порушення договору не припиняє його дії [2, с. 196].

Зауважимо, що це питання (щодо впливу на статус первинного зобов'язання, поновлення порушених правовідносин та їх виконання тощо) ще потребує врахування як теоретичних, так і практичних підходів оскільки, як зазначалось вище, міжнародні зобов'язання випливають не тільки з договірної норми, але також із звичаєвої, із рішень міжнародної організації, міжнародного суду або арбітражу, а також із одностороннього акту. Крім того, порушеними можуть бути і багатосторонні договірні зобов'язання, і зобов'язання, що випливають з імперативних норм загального міжнародного права.

3. Принциповим для розуміння особливостей міжнародно-правових відносин відповідальності є питання щодо відшкодування шкоди. В даному випадку йдеться про те, що «відшкодування шкоди представляє собою реалізацію прав і обов'язків, що випливають із правовідносин відповідальності за міжнародно-протиправне діяння» [2, с. 211].

У доктрині зазначається, що «відшкодування шкоди має певні форми. Ці форми представляють собою способи здійснення, з одного боку, зобов'язання повного відшкодування шкоди, а, з іншого, – право на таке відшкодування» [2, с. 211].

Статті про відповідальність держав 2001 року, ґрунтуючись на численних теоретичних розробках науковців, містять погоджені положення щодо форм відшкодування. Такими формами визначені: реституція, компенсація і сатисфакція. Реституція (лат. «restitutio in integrum») – повернення у початковий стан) представляє собою поновлення стану, що існував до скоєння міжнародно-протиправного діяння (ст. 35). Компенсація (лат. «emenda») – «компенсація»; «emendo») – «виправляти, покращувати») є формою фінансового відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправним діянням, що не відшкодовано реституцією (ст. 36). Сатисфакція (лат. «satisfactio») – «виправдання, вибачення») представляє собою форму моральної шкоди, завданої міжнародно-протиправним діянням, що не відшкодовано реституцією або компенсацією (ст. 37).

Зазначені форми спрямовані на повне відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправним діянням і перебувають у певному взаємозв'язку. Кожна з цих форм може бути використана сама по собі, або у поєднанні з іншими формами (ст. 34). При цьому «форма відшкодування шкоди залежить від характеру порушеного зобов'язання, а також від виду і розміру завданої шкоди. Вибір форми відшкодування залежить також від бажання потерпілої сторони» [2, с. 211].

4. Окремим питанням, що заслуговує на увагу при характеристиці міжнародно-правових відносин відповідальності, є врахування можливостей і умов застосування контрзаходів потерпілою стороною.

Зауважимо, що, за загальним підходом, контрзаходи представляють пов'язаний із міжнародною відповідальністю, але окремий і особливий інститут [2, с. 326]. В теорії міжнародного права це питання тривалий час досліджувалось у контексті співвідношення інститутів «відповідальність – санкції».

Основна мета контрзаходів полягає у тому, щоб змусити державу, яка заподіяла міжнародно-протиправне діяння, виконати покладені на неї зобов'язання, що випливають з міжнародно-правових відносин відповідальності. Контрзаходи, як заходи примусу, представляють собою не насильство, а один із засобів реалізації права. У доктрині зазначається, що «необхідною ознакою такого примусу є його правомірність. Примус повинен бути правомірним як за підставами, так і за методами і обсягом» [2, с. 306].

Статті про відповідальність держав 2001 року узагальнили численні теоретичні підходи до проблеми примусу у міжнародному праві, визначили контрзаходи у якості одного з аспектів імплементації відповідальності держав та встановили баланс між правами та інтересами потерпілої держави і держави-правопорушниці у разі заподіяння міжнародно-протиправного діяння (ст. ст. 49-54). Запропонований Статтями підхід спрямовує держави на розуміння контрзаходів як елементу, притаманного міжнародному праву децентралізованого механізму примусу держави-правопорушниці, що певним чином може впливати на зміст міжнародно-правових відносин відповідальності.

5. Суттєвим є питання щодо врахування сучасного суб'єктного складу правовідносин відповідальності. Пояснюється це тим, що майже до середини ХХ ст. міжнародно-правові відносини відповідальності переважно розглядали як такі, що носять двосторонній характер. Відповідно, суб'єктами міжнародно-правових відносин відповідальності виступали тільки держава-правопорушниця і потерпіла держава. «Таке становище утворювало складнощі у забезпеченні міжнародного правопорядку колективними зусиллями держав» [2, с. 350].

Поступові зміни у міжнародних відносинах призвели до появи правопорушень, які почали впливати більш

масштабно – як на інтереси усіх держав, так і ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку. Відповідно, розширився і суб'єктний склад правовідносин відповідальності – до їх складу, крім держави-правопорушниця, увійшли: потерпіла держава (кілька держав) і світова спільнота в цілому.

На нашу думку, саме цим пояснюється те, що «у наш час у міжнародному праві знайшла відображення концепція колективної протидії держав особливо серйозним міжнародним правопорушенням, що зачіпають корінні спільні інтереси» [2, с. 82]. Статті про відповідальність держав 2001 року враховували і відобразили цей науково обґрунтований підхід (ст. 33).

Відмітимо, що у такий спосіб міжнародне право у питанні міжнародно-правових відносин відповідальності намагається врахувати крім двосторонніх, ще і багатосторонні інтереси – інтереси світової спільноти (international community). Тож, міжнародно-правові відносини відповідальності, що мали виключно двосторонній характер, починають послідовно, за певних міжнародних зобов'язань та обставин порушення, набувати ще і характер багатосторонніх.

У доктрині висловлюється думка про те, що «тільки таким шляхом можна забезпечити спільні інтереси держав, які в умовах глобалізації набули життєво важливого значення. Відображенням цього стало закріплення у міжнародному праві імперативних норм і зобов'язань «erga omnes»» [2, с. 83]. Зауважимо, що розвиток процесів глобалізації привернув і збільшив увагу не тільки до спільних інтересів, але й до глобальних міжнародних проблем: інформаційних, економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, релігійних та інших. Зрозуміло, що особливу роль у їх визначенні, впорядкуванні, і у певних випадках – розв'язанні, відіграють питання міжнародно-правових відносин.

На цьому тлі міжнародно-правові відносини відповідальності у одній із складних сфер – інформаційній, постають одними із найактуальніших, цікавих і малодосліджених. У зв'язку з цим, у контексті обраної теми, варто навести приклади, що характеризують міжнародно-правові відносини відповідальності в інформаційній сфері.

Враховуючи досить тривалий час становлення цих правовідносин, численні теоретичні і практичні міжнародно-правові підходи до їх визначення, а також сучасні тенденції у їх розвитку, варто зазначити, що сукупність таких відносин охопила: питання відповідальності держав за діяльність національних засобів масової інформації; питання відповідальності держав за міжнародні зобов'язання, пов'язані з боротьбою із кримінальними та терористичними злочинами у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, а також питання відповідальності держав за діяльність і використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, що порушують міжнародний мир і безпеку.

Вважаємо, що кожне з цих питань потребує окремої уваги.

1. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за діяльність державних засобів інформації виникають з факту порушення норми міжнародного права. В разі, якщо відбувається порушення державним інформаційним органом міжнародно-правових норм поширення інформації у міжнародних відносинах, це тягне, як наслідок, міжнародно-правову відповідальність держави.

Як правило, відповідальність держав за діяльність державних засобів інформації настає у певних випадках, зокрема, коли це стосується поширення інформації щодо пропаганди війни, втручання у внутрішні справи держав, закликів до повалення існуючого ладу (або уряду), пропаганди расизму, геноциду тощо. Такі порушення розглядаються як міжнародні протиправні діяння, за що держава повинна нести відповідальність.

2. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за діяльність підконтрольних державі засобів масової інформації є такими, що прирівнюються і розглядаються як відповідальність держави за діяльність державних засобів інформації. Умовою для покладення відповідальності є особливий фактичний зв'язок між державою як суб'єктом міжнародного права і засобом інформації. При цьому, такий зв'язок може бути двох видів. По-перше, він має місце коли відповідне протиправне діяння здійснюється за вказівкою суб'єкта. По-друге, коли воно здійснюється під керівництвом або контролем суб'єкта.

Варто додати, що і надання засобів комунікації та програмного забезпечення з метою поширення інформації (щодо втручання у внутрішні справи держав, закликів до повалення існуючого ладу та уряду) може розглядатися, на нашу думку, як міжнародне протиправне діяння, за що держава повинна нести відповідальність. Тематика «Twitter- та Facebook- революцій» (надання можливості користування міжнародною соціальною мережею Facebook, глобальним соціальним сервісом Twitter (у т. ч. з арабським інтерфейсом artwitter.com), You Tube, сателітними мережами (у першу чергу «Аль Джазіра»), йорданськими мережами Jeeran, Maktoob, Watwet) набуває вагомого значення, враховуючи, наприклад, достатньо швидке створення протестних настроїв та організації акцій протесту на Близькому Сході у 2011 році [7].

3. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за міжнародну інформаційну діяльність приватних засобів масової інформації, що знаходяться під її юрисдикцією є актуальним, складним і дискусійним аспектом проблеми відповідальності.

Погляди на можливість покладання відповідальності на державу за інформаційну діяльність фізичних і юридичних осіб різняться. При цьому варто зазначити, що у доктрині переважно зверталася увага на питання відповідальності за діяльність традиційних засобів масової інформації (радіомовлення, телевізійне мовлення, поширення друкованої, візуальної та звукової продукції).

Вважаємо, що в умовах глобалізації діяльність фізичних осіб може нанести не меншої шкоди й іншими засобами поширення інформації, ніж традиційні засоби. Мова йде про поширення інформації за допомогою мережі Інтернет. Зокрема, несанкціоноване поширення інформації, що впливає на міжнародну і національну безпеку. Достатньо згадати, у зв'язку з цим, оприлюднення фізичною особою офіційних секретних документів на веб-порталі WikiLeaks. Розміщена на сайті та поширена іншими засобами інформації (250 тисяч із заявлених 3 млн. документів) містила державні таємниці цілої низки держав і здатна була здійснити значний вплив на розвиток міжнародних відносин. «При цьому, одномоментне охоплення пресою, радіо і телебаченням склало, за різними підрахунками, від 2,5 до 3 млрд. [осіб] – ... половину населення планети» [8].

У зв'язку з цим питання відповідальності держави за міжнародну інформаційну діяльність приватних засобів масової інформації, як і окремих фізичних осіб, що знаходяться під її юрисдикцією, набуває значної ваги. Необхідно визнати, що питання залишається неврегульованим у міжнародному праві.

Зазначимо, що питання відповідальності за шкоду, завдану при здійсненні інформаційної діяльності, мають важливе значення, оскільки здатні впливати на репутацію, довіру і авторитет держави у міжнародних відносинах.

4. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за міжнародні зобов'язання, пов'язані з боротьбою з кримінальними злочинами у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, випливають з положень Угоди про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі із злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 року, Конвенції про кіберзлочинність 2001 року та Угоди між урядами держав-членів

Шанхайської організації співробітництва про співробітництво в області забезпечення міжнародної інформаційної безпеки 2009 року.

Вона може полягати у недотриманні державою зобов'язань щодо прийняття законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності винних осіб відповідно до її внутрішнього законодавства у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій; визначення повноважень і процедур з метою конкретних кримінальних розслідувань або переслідувань.

5. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за міжнародні зобов'язання, пов'язані з боротьбою з терористичними злочинами у сфері інформаційно-комунікаційних технологій впливають з положень Угоди між урядами держав-членів Шанхайської організації співробітництва про співробітництво в області забезпечення міжнародної інформаційної безпеки 2009 року.

В цьому випадку, як і у попередньому, відповідальність може полягати у недотриманні державою зобов'язань щодо прийняття законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення відповідальності винних осіб відповідно до її внутрішнього законодавства у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій; визначення повноважень і процедур з метою конкретних розслідувань або переслідувань.

6. Міжнародно-правові відносини відповідальності держав за діяльність і використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, що порушують міжнародний мир і безпеку, може покладатися за доволі специфічне використання державою інформаційно-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах.

Особливою проблемою постає інформаційна війна як засіб проведення зовнішньої політики держави. Не можна не зауважити, що окремі автори, розглядаючи інформаційну війну з позицій Статуту ООН, наголошують на тому, що вона є своєрідним застосуванням сили і носить протиправний характер.

Таким чином, питання відповідальності держави за інформаційну діяльність вже не зводиться тільки до відповідальності за діяльність державних, контрольованих державою та приватних засобів інформації. Воно набуває нового змісту у зв'язку із поширенням та протиправним використанням інформаційно-комунікативних технологій і засобів у кримінальних, терористичних і військових (військово-політичних) цілях.

До цього варто додати, що реалізація міжнародно-правових відносин відповідальності відбувається у конкретних видах і формах. Вважається, що для інформаційної діяльності суб'єктів міжнародного права властивою є політична (нематеріальна) відповідальність як один з видів міжнародно-правової відповідальності.

Відшкодування за шкоду, заподіяну суб'єктами міжнародного права за інформаційну діяльність відбувається у формі сатисфакції. Так, «відповідальність держави за передачу протиправної інформації може передбачати, в

першу чергу, припинення таких передач, визнання їхньої міжнародної протиправності, офіційне вибачення перед потерпілою державою, притягнення до відповідальності осіб, що здійснили таку передачу» [9, с. 28]. Варто додати, що за шкоду, заподіяну честі, гідності, репутації держави такого роду інформацією, можливими є ще й інші заходи, зокрема, «запевнення в тому, що подібні акції не повторяться у майбутньому; визнання неправомірності вчинення дій; дезавування дій представника держави; виявлення пошани і належних почесей прапору потерпілої держави та виконання гімну в урочистій обстановці; видання спеціального нормативного акту для забезпечення виконання відповідних зобов'язань» [5, с. 485].

У випадках, коли відбувається поширення неправдивої або перекрученої інформації, яка може заподіяти шкоди міжнародним відносинам, можливим є спростування такої інформації. Право на спростування неправдивої або перекрученої інформації передбачено міжнародним правом – у 1952 році ООН прийнято Міжнародну конвенцію про міжнародне право спростування.

У випадках протиправного використання державою інформаційно-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах, на нашу думку, можливим може бути відшкодування у формі компенсації, оскільки таким чином передбачається відшкодування потерпілій державі майнових втрат, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням її інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Таким чином, розглянувши теоретичні аспекти міжнародно-правових відносин відповідальності, зазначимо наступне:

- міжнародно-правові відносини відповідальності є особливим різновидом міжнародних правовідносин, що у якості своєї правової основи мають права і обов'язки, що є наслідком порушення зобов'язань за міжнародним правом; вони є вторинними і охоронюваними щодо порушень первинних міжнародних правовідносин (договірних, звичаєвих тощо);

- зміст міжнародно-правових відносин відповідальності складає обов'язок правопорушника припинити протиправні дії, ліквідувати або компенсувати наслідки правопорушення і право потерпілого суб'єкта вимагати як здійснення цих дій, так і використання усіх правомірних для даних умов засобів у цілях захисту своїх законних прав та інтересів;

- особливості міжнародно-правових відносин відповідальності в інформаційній сфері викликані міжнародними зобов'язаннями держав, пов'язаними зі специфікою діяльності як засобів інформації, так і з боротьбою із протиправним використанням інформаційно-комунікативних технологій і засобів у кримінальних, терористичних і військових (військово-політичних) цілях.

Враховуючи прийняття ГА ООН проекту Статей про відповідальність міжнародних організацій 2011 року, вважаємо, що перспективними для наступних теоретичних досліджень виступатимуть міжнародно-правові відносини відповідальності за участі міжнародних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ответственность государств за международно-противоправные деяния : Резолюция ГА ООН 56/589 от 12 декабря 2001 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56589.pdf>
2. Лукашук И. И. Право международной ответственности / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 432 с.
3. Лукашук И. И. Механизм международно-правового регулирования / И. И. Лукашук. – К. : Вища школа, 1980. – 168 с.
4. Шуршалов В. М. Международные правоотношения / В. М. Шуршалов. – М. : Международные отношения, 1971. – 240 с.
5. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
6. Лукашук И. И. Функционирование международного права / И. И. Лукашук. – М. : Наука, 1992. – 224 с.
7. Зінько С. Роль новітніх медіа в акціях протесту на Близькому Сході / С. Зінько // Зовнішні справи. – 2011. – № 3. – С. 22–24.
8. Закревский Н. WikiLeaks : игры в компромат по правилам госдепа? / Н. Закревский [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/70703>.
9. Ермишина Е. В. Международный обмен информацией : правовые аспекты / Е. В. Ермишина. – М. : Международные отношения, 1988. – 144 с.